

О.В. НЕКРАСОВА,
кандидат юридичних наук,
(Таврійський національний університет
ім. В.І. Вернадського)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН

Ключові слова: сімейні відносини, цивільне законодавство, субсидіарне застосування.

Сьогодні в праві України відбувається значне розширення сфери дії цивільного права. Цивільно-правові засади усе більше використовуються для регулювання відносин, що виникають в інших галузях права. Законодавчо підстави застосування Цивільного кодексу до регулювання відносин, які виникають в інших галузях права, закріплені у ч. 1 ст. 9 ЦК України, в якій зазначено, що положення цього Кодексу застосовуються до врегулювання відносин, які виникають у сферах використання природних ресурсів та охорони довкілля, а також до трудових та сімейних відносин, якщо вони не врегульовані іншими актами законодавства.

Оскільки цивільне та сімейне право є близькими, «суміжними» галузями права, викликають інтерес підстави, механізми застосування цивільного законодавства до регулювання сімейних відносин, сфера та межі такого застосування.

Застосування норм ЦК до регулювання сімейних відносин передбачено ст. 8 СК України, яка закріплює таке положення: «Якщо особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, батьками та дітьми, іншими членами сім'ї та родичами не врегульовані Сімейним кодексом, вони регулюються відповідними нормами Цивільного кодексу України, якщо це не суперечить суті сімейних відносин».

Проаналізуємо підстави та механізми застосування норм ЦК до регулювання сімейних відносин та деякі його особливості. Необхідно відзначити, що таке застосування в науці носить назву «субсидіарного». В законодавстві України немає поняття субсидіарного застосування права і умов використання цього методу. Розглянемо докладніше визначення «субсидіарності» в праві і його правові підстави.

У дослівному перекладі з латині субсидіарний (*subsidiarius*) означає «резервний», «допоміжний». Поняття субсидіарності в сучасній літературі розкривається різними авторами неоднозначно. Одні автори під субсидіарним застосуванням норм права розуміють додаткове залучення норм суміжних галузей права з метою подолання прогалини в тій галузі, до предмета регулювання якої відносяться суспільні відносини [2, 43; 3, 18–19]. Важко погодитися з точкою зору, за якою може існувати в нормативному акті прогалина, якщо норма права, яка повинна регулювати ці суспільні відносини, перебуває в іншому нормативному акті [1, 25]. В такому випадку відбувається свідомо відмова від дублювання ідентичних правових норм в різних галузях права.

С.В. Полєніна підставою субсидіарності вважає наявність юридичних понять

і інститутів, спільних для суміжних галузей права [6, 24–25]. У випадку їхньої відсутності в одній галузі права відбувається їхнє субсидіарне застосування із суміжної галузі права. Насправді, не викликає сумнівів, що юридичні норми, які визначають такі загальнозначущі для більшості галузей права інститути, як строки, правочини, дієздатність, правоздатність, збитки та інші, регулюють відповідні відносини аналогічним чином, незалежно від того, до системи якого законодавства вони відносяться.

Інша думка зводиться до того, що наявність в цивільному та сімейному праві деяких спільних рис, дозволяє застосовувати цивільне право до сімейного в цілях заощадження правових засобів [10, 166]. Н.М. Єршова, вважає, якщо в окремих випадках норми цивільного права застосовуються до сімейних відносин, це свідчить не про відставання сімейного права, не про його прогалини, а про наявність об'єктивних підстав до цивільно-правового регулювання зазначених відносин. Тут особливо помітно виявляється близькість цивільного та сімейного права, підкреслюється рухливість меж між ними, що приводить до заощадження правових засобів, яке виражається в застосуванні норм цивільного законодавства в сфері сімейних відносин [4, 9].

Таким чином, під субсидіарним розуміють таке застосування правових норм, коли певні норми регулюють не тільки відносини галузі права, до якої вони безпосередньо належать, але і здійснюють пряме регулювання відносин суміжних галузей права. Метою такого застосування є нормативна економія.

Спробуємо визначити загальні умови, за яких припустиме субсидіарне застосування цивільно-правових норм до регулювання сімейних відносин. Для цього потрібно проаналізувати законодавчі і наукові позиції, висловлювані з цього приводу.

По-перше, необхідно, щоб норма, використовувана для врегулювання конкретних суспільних відносин, була взята із галузі

права, яка визнається суміжною [5, 29]. Традиційно сімейне право, поряд із цивільним, відноситься до суміжних галузей. «Можливість субсидіарного застосування норм Цивільного кодексу обумовлена спільними, «родинними» рисами, якими наділені цивільні та сімейні відносини як відносини приватного характеру» [7, 40]. Активне використання в сімейно-правовій сфері понятійного апарату цивільного права підсилює тезу про допустимість субсидіарного застосування до сімейних відносин норм цивільного права [9, 18].

Сімейний кодекс закріпив важливе положення про те, що якщо особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, батьками та дітьми, іншими членами сім'ї та родичами не врегульовані СК, вони регулюються відповідними нормами ЦК України, якщо це не суперечить суті сімейних відносин (ст. 8 СК України). Таким чином, цивільне законодавство може застосовуватися до майнових та особистих немайнових відносин між членами сім'ї за умови, що вони не врегульовані нормами сімейного законодавства і є необхідні норми цивільного законодавства. Застосування норм цивільного законодавства не повинно суперечити сутності сімейних відносин, які володіють певною специфікою. Вказане положення має принципове значення, оскільки дозволяє виключити будь-які переколювання суті відносин, які регулюються сімейним законодавством в результаті застосування тих або інших норм цивільного законодавства.

Треба відзначити, що законодавче формулювання підстав застосування цивільного законодавства до сімейних відносин не охоплює повною мірою усього кола цих відносин. Наприклад, деякі норми цивільного законодавства, які застосовуються в процесі регулювання сімейних відносин взагалі не підпадають під категорію майнових чи особистих немайнових. Це норми про правила застосування позовної давності, обчислення строків та деякі інші. Крім того, хотілося б звернути увагу

на те, що спочатку СК України не передбачалося застосування норм цивільного законодавства до регулювання особистих немайнових відносин в сім'ї. СК був доповнений такою нормою Законом України «Про внесення змін до Сімейного та Цивільного кодексів України» від 22 грудня 2006 р. Це правильно, тому що особа володіє особистими немайними правами від народження або за законом, більшість з яких їй належить довічно. Вступ до шлюбу суттєво не змінює обсяг цих прав. Ці права, як правило складають зміст цивільної правоздатності громадян і охороняються не сімейним, а цивільно-правовим законодавством. «Неможливо провести чітку лінію поділу особистих немайнових прав, що регулюються сімейним правом та іншими галузями права» [8, 76]. Тому часто при вирішенні спорів, пов'язаних з особистими немайними правами в сфері сім'ї, треба звертатися до норм цивільного права, оскільки кожен із подружжя, перебуваючи у шлюбі, одночасно є правоздатним громадянином і носієм тих прав, що становлять зміст його правоздатності. На основі викладеного доцільно викласти норму ст. 8 СК України таким чином: «Якщо особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, батьками та дітьми, іншими членами сім'ї та родичами або інші правові питання не врегульовані цим Кодексом, вони регулюються відповідними нормами Цивільного кодексу України або іншими актами цивільного законодавства, якщо це не суперечить суті сімейних відносин».

Таким чином, аналіз законодавства та даних літератури дозволяє зробити висновок, що цивільне законодавство може застосовуватися до сімейних відносин субсидіарно, якщо:

- 1) відносини не врегульовані сімейним законодавством;
- 2) існують необхідні норми цивільного законодавства;
- 3) застосування цивільного законодавства не суперечить сутності сімейних правовідносин.

Отже, ст. 8 СК України встановлена можливість застосування до сімейних відносин цивільного законодавства тільки в тих випадках, коли відсутні необхідні норми сімейного законодавства і застосування цивільно-правових норм не суперечить суті сімейних відносин.

Як зазначалося, деякі вчені вважають наявність прогалини умовою субсидіарного застосування норм права. Однак у випадку прогалини відсутність норми, яка регулює відповідні відносини, обумовлена причинами, що не залежать від волі законодавця, а у випадку субсидіарного застосування, навпаки, воно заздалегідь сплановано, тому що в суміжній галузі права є відповідні приписи. У цьому випадку прогалини немає і заповнювати нічого не треба, тому що законодавець, виходячи із принципу нормативної економії, навмисно не включає ті або інші правила в галузеві законодавчі акти. Таким чином, відсутність того або іншого інституту чи норми в галузі права (у нашому випадку – в сімейному праві) за наявності його в профільюючій (цивільне право) галузі не можна вважати прогалиною у праві. Крім цього, додатковим аргументом в підтримку того, що застосування норм ЦК України до сімейних відносин на підставі ст. 8 СК України та інших статей СК не є застосуванням аналогії закону, передбаченої ч. 1 ст. 10 СК України, є те, що в останній статті передбачається застосування норм СК, які регулюють подібні відносини, а не норм іншого закону.

Та обставина, що в одних випадках законодавець прямо вказує на можливість субсидіарного застосування норм суміжної галузі права, а в інших мовчазно допускає це, приводить до висновку про наявність в сімейному праві двох форм субсидіарного застосування норм цивільного законодавства до сімейних відносин:

а) умовно субсидіарне застосування, передбачене ст. 8 СК України без визначення конкретних категорій сімейних відносин, на які можуть поширюватися норми ЦК України;

б) пряме субсидіарне застосування, закріплене в СК України, щодо регулювання нормами ЦК України конкретних видів сімейних відносин, наприклад, щодо обчислення строків, встановлених в СК України (ст. 12 СК України), застосування строків позовної давності (ст. 20, ст. 72 СК України), здійснення права спільної сумісної власності після розірвання шлюбу (ст. 68 СК України).

Викликає інтерес питання про те, до яких сімейних відносин взагалі можуть застосовуватись норми цивільного права. На підставі аналізу законодавства України можна зробити висновок, що це застосування норм про обчислення строків та позовну давність. Крім цього, норми цивільного законодавства застосовуються при укладенні та в динаміці сімейно-правових договорів. Наступною сферою застосування норм цивільного законодавства в сфері сімейних відносин

є їх застосування в регулюванні деяких питань спільної сумісної власності. Норми цивільного законодавства застосовуються для регулювання встановлення опіки та піклування над дітьми, визначення майнових наслідків недійсності шлюбу.

Для більш конкретного застосування норм цивільного законодавства в сфері сімейних відносин потрібно встановити межу застосування норм ЦК та інших актів цивільного законодавства до регулювання сімейних відносин. Норми ЦК та інших актів цивільного законодавства не можуть застосовуватись до регулювання публічних сімейних відносин, зокрема, пов'язаних з реєстрацією та припиненням шлюбу, визначенням походження дитини, анулюванням батьківських правовідносин, усиновленням. Крім цього, вони не можуть застосовуватись до регулювання приватних сімейних відносин, якщо це суперечить суті цих відносин.

Список літератури:

1. Бару М.И. Правовые и иные социальные нормы, регулирующие трудовые отношения / М.И. Бару. – Харьков, 1967. – 33 с.
2. Боннер А.Т. Субсидиарное применение норм права при разрешении гражданских дел / А.Т. Боннер // Социалистическая законность. – 1983. – № 4.
3. Грось Л.А. Субсидиарное применение норм материального права / Л.А. Грось // Советская юстиция. – 1988. – № 24.
4. Ершова Н.М. Вопросы семьи в гражданском праве / Н.М. Ершова. – М.: Юридическая литература, 1977. – 176 с.
5. Калмыков Ю.Х. Условия субсидиарного применения норм гражданского законодательства к семейным отношениям / Ю.Х. Калмыков // Основы законодательства Союза ССР и союзных республик о браке и семье в правоприменительной практике. – Изд-во Саратов. ун-та, 1978.
6. Поленина С.В. Субсидиарное применение норм гражданского законодательства к отношениям смежных отраслей / С.В. Поленина // Советское государство и право. – 1967. – № 4.
7. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / З.В. Ромовська. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 568 с.
8. Сімейне право України: підручник / [за ред. В.С. Гопанчука]. – К.: Істина, 2002. – 304 с.
9. Тарусина Н.Н. Семейное право / Н.Н. Тарусина. – М.: Проспект, 2001. – 144 с.
10. Яковлев В.Ф. Гражданско-правовой метод регулирования общественных отношений: Учебное пособие / В.Ф. Яковлев. – Свердловск: Свердловский юридический институт, 1972. – 210 с.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются правовые основания и механизмы применения норм гражданского законодательства для регулирования семейных отношений. Исследуются сфера использования и пределы такого применения.

SUMMARY

In article legal grounds and mechanisms of application of norms of the civil legislation for regulation of family relations are considered. The sphere of use and limits of such application are investigated.

*Рекомендовано кафедрою
цивільного, господарського права та процесу*

Подано 05.03.2011.